

Найвизначніші моменти Літніх Олімпійських ігор 1964 року у спортивній історії

*Журавко Владислав Вікторович¹, Халемєндик Юлія Євгенівна²,
П'ятничук Дмитро Васильович³, Майструк Антоніна Миколаївна⁴*

Опубліковано	Секція	УДК
07.09.2025	Фізична культура і спорт	796.032:796.09
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17070040		

Анотація. Стаття присвячена аналізу найвизначніших подій XVIII Літніх Олімпійських ігор, що відбулися 1964 року в Токіо та стали першими Іграми на азійському континенті. У дослідженні розкрито багатовимірний характер Олімпіади як спортивного, культурного й політичного феномену, що символізував модернізацію Японії та її повернення на міжнародну арену після Другої світової війни. Окреслено новаторські аспекти організації змагань: впровадження телевізійних трансляцій у глобальному масштабі, використання нових технологій хронометражу й комп'ютерної обробки даних, запуск швидкісного потяга «Шінкансен» та появу системи піктограм, які згодом стали міжнародним стандартом. Особливу увагу приділено спортивним результатам, що увійшли до історії: перемогам Абебе Бікіли, Біллі Міллза, Боба Хейса, Дон Шолландера, а також виступам Лариси Латиніної та Віри Чаславської. Відзначено включення до олімпійської програми нових дисциплін – дзюдо й волейболу, які започаткували подальше розширення олімпійського календаря та мали символічне значення для розвитку світового спорту. Жіночий волейбол, представлений «Відьмами Сходу», став яскравим прикладом формування національного міфу й популяризації командних ігор у світі. У підсумку доведено, що Токійська Олімпіада 1964 року не лише заклала нові стандарти організації й проведення міжнародних змагань, а й стала важливою соціокультурною подією, яка сприяла глобалізації спорту, міжкультурному діалогу та формуванню позитивного іміджу Японії як сучасної демократичної держави.

Ключові слова: Олімпійські ігри, олімпійський рух, історія спорту, модернізація, інноваційні технології, спортивні рекорди, міжкультурна комунікація, глобалізація спорту.

¹ магістр, Запорізький національний університет, Запоріжжя, Україна, orcid.org/0009-0007-7141-6571, korogaruiw@outlook.com

² кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Запорізький національний університет, вул. Університетська, 33-А, Запоріжжя, Україна, orcid.org/0000-0001-5335-5292, halemendyk@gmail.com

³ кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін факультету фізичного виховання і спорту, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, orcid.org/0000-0003-4668-9491, dmytro.piatnychuk@pnu.edu.ua

⁴ асистент кафедри спортивно-педагогічних дисциплін факультету фізичного виховання і спорту, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна, orcid.org/0009-0003-9267-8475, antonina.maistruk@pnu.edu.ua

The Most Significant Moments of the 1964 Summer Olympic Games in Sports History

Annotation. The article is devoted to the analysis of the most significant events of the XVIII Summer Olympic Games held in Tokyo in 1964, which became the first Games on the Asian continent. The study reveals the multidimensional character of the Olympics as a sporting, cultural, and political phenomenon that symbolized Japan's modernization and its return to the international arena after World War II. Innovative aspects of the organization of competitions are highlighted: the introduction of global television broadcasting, the use of new timekeeping technologies and computer data processing, the launch of the high-speed "Shinkansen" train, and the creation of a system of pictograms that later became an international standard. Particular attention is paid to the sporting achievements that entered Olympic history: the victories of Abebe Bikila, Billy Mills, Bob Hayes, Don Schollander, as well as the performances of Larysa Latynina and Věra Čáslavská. The inclusion of new disciplines – judo and volleyball – into the Olympic program is emphasized as a milestone that initiated further expansion of the Olympic calendar and held symbolic significance for the development of world sport. Women's volleyball, represented by the "Oriental Witches," became a vivid example of the formation of a national myth and the popularization of team sports worldwide. In conclusion, it is argued that the 1964 Tokyo Olympics not only set new standards for the organization and conduct of international competitions but also became an important socio-cultural event that promoted the globalization of sport, intercultural dialogue, and the formation of Japan's positive image as a modern democratic state.

Keywords: Olympic Games, Olympic movement, sports history, modernization, innovative technologies, sports records, intercultural communication, globalization of sport.

Вступ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Олімпійські ігри виступають унікальним соціокультурним явищем, що відображає не лише розвиток фізичної культури та спорту, а й глибинні процеси політичної, економічної та культурної трансформації суспільства. Особливе місце в історії олімпійського руху займають XVIII Літні Олімпійські ігри 1964 року в Токіо, які вперше відбулися на азійському континенті та стали символом модернізації й інтеграції Японії у світову спільноту після Другої світової війни. Їх значення полягає не лише у високих спортивних результатах та рекордах, а й у впровадженні інноваційних технологій організації, трансляції та популяризації спорту, що зумовило якісно новий рівень проведення змагань. Вивчення цих процесів має наукову цінність для осмислення еволюції олімпійського руху й методики підготовки спортсменів, а також практичну важливість для використання здобутого досвіду в сучасному менеджменті спорту, підготовці кадрів і формуванні міжнародного іміджу держав. Олімпійські ігри завжди були більше, ніж просто спортивне змагання – вони є дзеркалом епохи, у якому відображаються політичні, культурні й технологічні процеси. Токійська Олімпіада 1964 року стала особливою подією, адже вона символізувала новий етап у розвитку світового спорту та водночас знаменувала повернення Японії на міжнародну арену після трагічних сторінок Другої світової війни. Означена подія є одною із провідних соціокультурних феноменів сучасності, що поєднує у собі спортивні, політичні та цивілізаційні виміри. Кожна Олімпіада не лише демонструє розвиток фізичної культури та спортивних досягнень, а й відображає історичний контекст епохи, у якій вона відбувається. У цьому контексті особливе значення мають Токійські Олімпійські ігри 1964 року, які стали першим досвідом проведення світового спортивного форуму на азійському континенті та заклали нові стандарти організації, популяризації й трансляції спорту [10].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення Олімпіади 1964 року як визначного етапу в історії олімпійського руху. Саме ці Ігри стали символом

післявоєнної модернізації Японії та її повернення до світової спільноти як миролюбної та технологічно розвиненої держави [12]. Наукова рефлексія цих процесів дозволяє глибше зрозуміти значення спорту як культурного та політичного чинника у другій половині XX століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Олімпійський рух та історія проведення Олімпійських ігор стали предметом значної уваги науковців, істориків спорту й культурологів. Дослідження зарубіжних авторів (С. Tagsold, R. Whiting, H. Macnaughtan, I. Iwona та ін.) присвячені аналізу соціокультурного та політичного контексту Токійської Олімпіади 1964 року, її впливу на імідж Японії та розвиток сучасних спортивних технологій. Значну увагу приділено ролі нових видів спорту – дзюдо й волейболу – у формуванні традиції розширення олімпійської програми та становленні міжнародного спортивного діалогу. Вітчизняні науковці здебільшого зосереджуються на узагальненні історико-педагогічних аспектів розвитку спорту, акцентуючи на його соціальній і культурній ролі. Водночас системний аналіз Олімпійських ігор 1964 року як багатовимірного явища, що поєднує спортивні результати, технологічні інновації та соціально-політичний контекст, залишається недостатньо повним, що зумовлює актуальність проведення комплексного дослідження, спрямованого на узагальнення досвіду Токійської Олімпіади та визначення її місця в історії світового спорту й міжнародних відносин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну кількість наукових праць, присвячених історії олімпійського руху та аналізу спортивних досягнень, низка аспектів Олімпійських ігор 1964 року в Токіо залишається недостатньо розкрита. Перш за все, бракує комплексних досліджень, у яких поєднувалися б вивчення спортивних результатів із аналізом соціально-політичних і культурних чинників, що визначили унікальність цієї Олімпіади. Недостатньо розглянутими залишаються питання впливу інноваційних технологій – від упровадження системи піктограм та електронного хронометражу до застосування нових форматів телевізійних трансляцій – на подальший розвиток світового спорту. Також малодослідженим є внесок нових видів спорту, зокрема дзюдо й волейболу, у формування традиції розширення олімпійської програми та міжнародного діалогу. Окремого аналізу потребує роль Токійської Олімпіади у зміцненні міжнародного іміджу Японії та її значення для процесів глобалізації спорту у другій половині XX століття.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз найвизначніших моментів Токійської Олімпіади 1964 року та їхнього впливу на розвиток світового спорту й міжнародної спортивної культури.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. Визначити особливості організації та проведення Олімпіади 1964 року в контексті історичних і політичних умов.
2. Проаналізувати спортивні результати й рекорди, що увійшли в історію Ігор.
3. Розглянути роль нових видів спорту, включених до програми, та їхній внесок у подальший розвиток олімпійського руху.
4. Оцінити значення Токійської Олімпіади для міжнародного іміджу Японії та для глобалізації спортивного простору.

У дослідженні використано *комплекс методів*, що забезпечили багатовимірний аналіз матеріалу. Застосовано історико-генетичний та історико-порівняльний методи для вивчення динаміки розвитку олімпійського руху та виявлення специфіки Токійських Ігор 1964 року. Контент-аналіз архівних матеріалів, офіційних документів МОК, мемуарів спортсменів і тренерів, а також сучасних наукових публікацій дозволив реконструювати соціально-політичний та культурний контекст події. Метод систематизації та узагальнення забезпечив інтеграцію отриманих результатів у цілісну картину, що охоплює спортивний, технологічний і соціокультурний виміри Олімпіади.

Наукова новизна статті полягає у комплексному аналізі Токійських Олімпійських ігор 1964 року як унікального феномену, що поєднує спортивні здобутки, інноваційні технології та соціокультурні трансформації. Вперше у вітчизняній літературі зроблено акцент на взаємозв'язку спортивних результатів із модернізаційними процесами в Японії та формуванням міжнародного іміджу країни, а також підкреслено роль жіночого волейболу й дзюдо у розширенні олімпійської програми та глобалізації спорту.

Основними обмеженнями дослідження є недостатня доступність окремих архівних джерел у Японії, що обмежує можливість повного аналізу внутрішнього культурного дискурсу Олімпіади. Крім того, певні інтерпретації спираються на матеріали західних та радянських джерел, які можуть містити ідеологічну упередженість, притаманну епосі холодної війни.

Результати

Майже через двадцять років після завершення Другої світової війни та дванадцять років після того, як американці припинили окупацію Японії, острівна держава знову опинилася в центрі уваги світу. Та цього разу її представляли як мирну країну, що відкривала двері для проведення XVIII Олімпійських ігор.

Лише за кілька днів після того, як США скинули атомні бомби на Хіросіму та Нагасакі, змусивши Японію капітулювати, імператор Хірохіто звернувся до свого народу з радіозверненням про поразку у війні. Минуло два десятиліття – і саме він урочисто відкрив Олімпійські ігри 10 жовтня 1964 року перед 85 тисячами глядачів на Національному стадіоні в Токіо.

Столицю Японії було визначено місцем проведення Олімпійських ігор ще у 1940 році. Проте через військове вторгнення Японії в Китай спочатку було прийнято рішення перенести змагання до Гельсінкі, а згодом їх узагалі скасували. Саме тому країна тривалий час готувалася до своєї першої справжньої Олімпіади. Основною метою організаторів було зробити її максимально доступною та цікавою. З політичної точки зору, японці прагнули підкреслити міжнародне значення японської нації, підвищити престиж держави після поразки у Другій світовій війні та показати світові новітні технологічні досягнення, у яких Японія якраз почала вириватися вперед. Лише в облаштування Токіо – площ, вулиць, бульварів, транспортних розв'язок, а також олімпійських арен, які надали цьому мегаполісу додаткової привабливості, було вкладено 18 мільярдів.

«Спортсмени марширували на новому Національному стадіоні перед 75-тисячним натовпом: американці у великих ковбойських капелюхах, індійці у пурпурових тюрбанах, ганці у шафранових шатах, а японська делегація виходила останньою – у червоних піджаках і білих штанах, несучи прапор Хіно Мару (червоне коло на білому прямокутному полотнищі), який, поряд з імператором, залишався символом імперського минулого Японії. Лунали фанфари й гуркіт гармат, коли Йошінорі Сакаї, 19-річний студент і спортсмен, народжений у Хіросімі всього за кілька годин після атомного бомбардування (преса охрестила його «Хлопчиком-атомною бомбою»), піднявся сходами на 179 сходинок, щоб запалити олімпійський вогонь у чаші. На його білій футболці під п'ятикільцевим логотипом Олімпіади красувався червоний диск, символ Сонця, що сходить. Японський гімнаст Такаші Оно виголосив олімпійську клятву від імені 5151 спортсмена – 4473 чоловіків і 678 жінок» [12].

Так у своїх мемуарах згадує урочисте відкриття Олімпійських ігор в Токіо Роберт Уайтинг, автор книг про японську культуру та спорт, тодішній солдат армії США. Вперше така урочиста подія відбулася в азійському місті й уперше турніри транслялися наживо в усьому світі. За підрахунками, від 600 до 800 мільйонів глядачів на п'яти континентах спостерігали за змаганнями понад 5 000 спортсменів у 19 різних видах спорту.

Естафету «Золотих результатів» відкрив Біллі Міллз – американський легкоатлет з племені лакота. Він увійшов в історію Олімпійських ігор завдяки одному з найбільш несподіваних і драматичних фінішів у бігу на довгі дистанції.

У 1962 році він вступив до Корпусу морської піхоти США, щоб готуватися до Олімпійських ігор 1964 року в Токіо. Міллза відправили бігти дистанцію 10,000 метрів на змаганнях у Бельгії, де він вперше зіткнувся із вражаючим фінішним ривком великого тунісця Мохаммеда Гаммуді. Після гонки Гаммуді порадив Міллзу більше працювати над швидкісними тренуваннями.

У Токіо надії збірної США покладалися на худорлявого Джеррі Ліндгрена, але за кілька днів до забігу Ліндгрен підвернув щиколотку і був не в найкращій формі. До початку змагань Міллз не вважався фаворитом: провідні експерти навіть не включали його до переліку можливих призерів, адже на той час він не демонстрував результатів рівня світових рекордів.

До 1964 року фаворитом у забігу на 10,000 метрів був австралієць Рон Кларк, світовий рекордсмен, тоді як 26-річний Білл Міллз, який брав участь у змаганні, мав навіть проблеми зі здоров'ям – йому діагностували гіпоглікемію (низький рівень цукру в крові). Як він згодом зізнався, під час старту гонки його метою було не перемогти, а просто залишатися серед лідерів.

На захоплюючому фінальному колі, за яким спостерігали 85,000 глядачів на стадіоні та мільйони телеглядачів у всьому світі, тунісець Мохаммед Гаммуді вирвався вперед, але Кларк скоротив розрив, коли справа дійшла до останнього відрізка. Саме тоді Міллз шокував усіх, стрімко вирвавшись у лідери та перетнувши фінішну лінію з новим олімпійським рекордом – 28.24,4, що на цілих 50 секунд перевершувало його попередній особистий рекорд.

«...В той самий момент я відчув, як стрічка розірвалася об мої груди. До мене підійшов японець і запитав: "Хто ви? Хто ви такий?" І я подумав, що неправильно підрахував кола. Але він сказав: "Фініш, фініш! Ви – новий олімпійський чемпіон!"» [11].

Через кілька днів Міллз гідно виступив у марафоні, фінішувавши на 14-му місці, приблизно на 10 хвилин позаду переможця, ефіопа Абебе Бікіла.

Ця подія й досі залишається єдиним випадком в олімпійській історії, коли бігун з Америки виграв золото на дистанції 10 000 метрів. Але Міллз використав свою славу для іншого забігу на довгу дистанцію. Зараз він щороку виголошує сотні промов, розповідаючи про цінності лакота та олімпійський ідеал, але, перш за все, закликає молодих людей, які страждають від відчуття відчуженості, подібного до того, що колись відчував він сам, врятувати себе завдяки своїй мрії.

На Олімпіаді відзначився й Боб Хейс – відомий американський спринтер на прізвисько «Bullet Bob», який на Олімпійських іграх 1964 року в Токіо здобув два золота й увійшов до спортивної історії завдяки винятковій швидкості. На дистанції 100 метрів Хейс виграв фінал і офіційно показав час, що зрівняв тодішній світовий рекорд (за електронним хронометражем фігурували значення близько 10,06 с, за ручним – 10,0 с), при цьому його перемога запам'яталася через несприятливу для нього першу доріжку та відомий епізод із відсутніми власними шиповками – за відомими переказами Хейс біг у позиченому взутті, яке знайшли під ліжком в останню мить. Цей тріумф зробив його «найшвидшою людиною на землі» в очах багатьох сучасників і коментаторів.

Через кілька днів Хейс виступив в фіналі естафети 4×100 м у складі збірної США (порядок: Пол Дрейтон, Геррі Ашворт, Річард Стеббінс, Боб Хейс). Команда США фінішувала першою й встановила новий світовий рекорд – 39,06 с; найвражаючим був заключний відрізок Хейса: він наздогнав і випередив суперників, подолавши останні 100 метрів естафети із феноменальною оцінкою часу для етапу (за деякими оцінками – близько 8,6 с), що вважається однією з найшвидших «анкорових» робіт в історії спринту.

Абебе Бікіла – ефіопський марафонець, народжений 7 серпня 1932 року в гірському регіоні Ефіопії. Виріс у бідності, і його раннє життя супроводжувалося інтенсивними фізичними навантаженнями, що сприяло розвитку його легеневої витривалості та фізичної міцності. Пізніше він переїхав до палацу імператора Хайле Селассіє, де служив у імператорській охороні та почав серйозніше займатися легкою атлетикою під керівництвом свого тренера Онні Ніскканена. Бікіла увійшов в історію на Олімпійських іграх 1960 року в Римі, виграв марафон бігаючи босоніж, ставши першим чорношкірим африканцем, який здобув олімпійське золото та встановив новий олімпійський рекорд.

Абебе завжди любив бігати. Для розваги він ганявся за фазанами, доки вони не виснажувалися настільки, що він не міг бігти далі. Разом зі своїм тренером він займався більш серйозними методиками для розвитку витривалості. Одна з технік полягала у почерговій зміні швидкого та повільного бігу без зупинок, що було дуже виснажливо і стало в нагоді пізніше, коли він використовував короткі спринти, щоб стомити своїх суперників. У 1960 році він брав участь в ефіопських відбіркових змаганнях з марафону і фінішував третім, чого було достатньо для кваліфікації на Олімпійські ігри в Римі того ж року [2].

За сорок днів до початку Олімпійських ігор Бікіла раптово втратив свідомість під час тренування – лікарі діагностували гострий апендицит. Після операції спортсмен швидко відновився і повернувся до підготовки. Однак вже в Токіо з ним трапилася нова неприємність: він упав з велосипеда, який організатори надали для користування атлетам [1].

Але це все не завадило спортсмену показати гідний результат на змаганнях. Всього через одинадцять днів він знову почав тренуватися й заявив, що все одно переможе у марафоні.

Цього разу Абебе біг у кросівках. Його справжніми суперниками стали лише двоє: австралієць Рон Кларк та ірландець Джим Хоган. Вже після десятої милі ефіоп задавав темп. На повороті Кларк поступився, а Хоган, для якого це був перший марафон, з останніх сил тримався за Абебе. Зрештою він виснажився й зійшов із дистанції. Абебе фінішував із часом 2:12:11.2, встановивши світовий рекорд. Наступний бігун перетнув фінішну лінію лише через чотири хвилини. Глядачів розважило те, що Абебе після перемоги почав робити вправи для розминки, доки чекав інших учасників. Пізніше він жартував, що міг би пробігти ще 9 кілометрів.

Також у програму Ігор увійшли два популярні в Японії види спорту – дзюдо і волейбол. Як відомо, дзюдо – система рукопашного бою, мета якої полягає у чистому кидку супротивника, утриманні його в лежачому положенні або примушенні до здачі шляхом застосування больових прийомів на суглоби рук чи задихлих захватів. Технічні прийоми зазвичай спрямовані на те, щоб використати силу опонента на свою користь, а не протистояти їй напромау. У цій сфері здивував всіх Антон Гесінк – нідерландський спортсмен, який став першим неяпонським дзюдоїстом, що здобув титул чемпіона світу з дзюдо.

Маючи зріст 198 сантиметрів і вагу 121 кілограм, Гесінк зробив переворот у японському спорті дзюдо, вигравши чемпіонат світу 1961 року. До початку Олімпійських ігор 1964 року в Токіо він уже двічі ставав чемпіоном світу. На Іграх 1964 року Гесінк змагався у відкритій ваговій категорії, яку згодом виключили з олімпійської програми після Олімпіади 1984 року. У півфінальному поєдинку проти австралійця Теодора Бороновскіса Гесінк переміг за рекордні 12 секунд. У фіналі нідерландець зустрівся з японцем Акіо Камінагою, який був фаворитом токійської публіки. Гесінк застосував больовий прийом кеса-гатаме і здобув золоту медаль. Ця олімпійська перемога мала навіть більший вплив на міжнародне дзюдо, ніж два його світові титули.

У 1965 році Гесінк виборов третій титул чемпіона світу, після чого завершив кар'єру. Загалом він 13 разів ставав чемпіоном Європи. Пізніше написав кілька книг про дзюдо та був членом Міжнародного олімпійського комітету.

Досить цікава ситуація склалася навколо жіночого волейболу. Після Другої світової війни волейбол стрімко набирал популярності не лише в Японії, а й у світі. У 1947 році була створена Міжнародна федерація волейболу, а вже через кілька років відбулися перші чемпіонати світу: у 1949 році серед чоловіків та у 1951 році серед жінок, щоправда, тоді лише серед європейських збірних.

Через десять років, у 1959-му, Міжнародний олімпійський комітет ухвалив рішення включити чоловічий волейбол до програми Олімпійських ігор. Як наслідок, у 1960 році Японія вперше відправила обидві збірні – і чоловічу, і жіночу – на чемпіонат світу, який проходив у Бразилії.

Проте на шляху до виходу на світову арену стояла одна велика проблема – питання про формат змагань: гра в шістьох чи в дев'ятьох. Тоді в Японії переважала дев'ятка, але у світі більшість країн грали за правилами шістки. Через це було вирішено перейти від формату дев'яти учасників до шести, і з 1960 року команда поставила своєю новою метою участь у третьому чемпіонаті світу з волейболу, що мав відбутися в Бразилії [13]. Чоловіча команда посіла восьме місце, тоді як жіноча сенсаційно здобула срібло.

Цікаво, що японська жіноча збірна фактично не була національною командою: під цим іменем виступала корпоративна команда текстильної компанії Nichibo – на той час найсильніший жіночий колектив Японії, який неодноразово перемігав у внутрішніх чемпіонатах.

Упродовж переможних виступів у Європі 1961–1962 років команда здобула від журналістів прізвисько «Магічні відьми Сходу» (*Toyo no Majo*) – натяк на їхню дивовижну гру, на яку зачаровано дивишся [6]. Тренував команду ще з 1953 року Даймацу Хірофумі, який згодом очолив і олімпійську збірну. Він прославився надзвичайно виснажливими тренуваннями, за що японські медіа охрестили його «Даймацу-демоном».

Особливий «чарівний» стиль гри «Відьом Сходу» ґрунтувався на новаторських техніках, розроблених Даймацу. Однією з найвідоміших стала комбінація під назвою «обертальний прийом». З огляду на фізичну перевагу радянських волейболісток, тренер вважав, що лише спритність і швидкість дозволять японкам перемогти СРСР. Тому прийом нагадував принципи дзюдо: гравчиня приймала м'яч, не торкаючись сідницями підлоги, одразу перекинувалася й миттєво вставала в захисну позицію [7].

Напередодні Токійської олімпіади 1964 року методи Даймацу привертали дедалі більше уваги як у Японії, так і поза її межами. Про його тренування навіть зняли короткометражну стрічку, яка здобула Гран-прі Каннського кінофестивалю 1964 року. У власних працях тренер визнавав: режим був суворим і жорстким, однак підкреслював, що волейбол вимагає не лише техніки, а й особливого «бойового духу». Цей дух досяг апогею під час олімпійського фіналу, який зібрав рекордну телевізійну аудиторію – близько 85% глядачів Японії.

Під час Олімпійських ігор 1964 року японська публіка раділа успіхам у дзюдо, легкій атлетиці та боротьбі. Але 23 жовтня фаворитка у дзюдо несподівано програла нідерландці, і вся увага зосередилася на фіналі жіночого волейболу, що відбувався того ж дня. Вулиці спорожніли, телефонні лінії ледве працювали – вся країна сіла до телевізорів. Очікування були настільки високими, що одна з спортсменок жартома сказала: «Якщо програємо, доведеться залишити країну».

О 19:00 японки вийшли проти високих і фізично сильних радянських суперниць. Незважаючи на різницю у зрості, команда Японії впевнено виграла перші два сету – 15:11 та 15:8. У третьому, ведучи 13:6, японки почали втрачати очки. Коли рахунок став 14:13, Даймацу попросив тайм-аут, щоб поговорити зі своєю командою. Після перерви,

фол радянської гравчині через сітку приніс невловиме 15-те очко та подачу, що увійшла до олімпійської історії. Понад 4 тисячі глядачів встали з оваціями, а спортсменки, шоковані перемогою, вибухнули сльозами й обіймами. Це була не просто перемога у фіналі, а історичний момент – шлях від корпоративної команди до національних героїнь.

Водночас, не можна не згадати заслуги Дона Шолландера – найвідомішого активного плавця у світі. Жоден плавець жодного року не отримував такої честі, яка випала Шолландеру в 1964 році. Він став першим плавцем в історії, хто здобув відразу чотири золоті медалі на одній Олімпіаді (100 м, 400 м вільним стилем та естафети 4×100 і 4×200 м). У 1968-му він здобув ще одне золото та срібло, встановив кілька олімпійських і світових рекордів, а також був визнаний Атлетом року у світі та США. Хоча йому не пощастило, що дистанція 200 метрів не була включена до програми Ігор у Токіо, оскільки зрештою він встановив дев'ять світових рекордів у період з 1963 по 1968 рік на цій дистанції [4].

На Токійській Олімпіаді свою багату колекцію з медалей поповнила легендарна радянська гімнастка родом з Херсону – Лариса Латиніна, одна з найуспішніших спортсменок в історії світового спорту.

У 19 років Лариса дебютувала на міжнародному рівні на чемпіонаті світу 1954 року в Римі, здобувши золоту медаль у командних змаганнях. У 1956 році, коли їй було 21 рік, Лариса Латиніна виборола золоту медаль у багатоборстві. У фіналах вона посіла перше місце в опорному стрибку, друге – на різновисових брусах та у вільних вправах і четверте – на колоді. Вона також привела збірну Радянського Союзу до перемоги в командних змаганнях.

На Олімпійських іграх 1960 року в Римі Латиніна захистила свій титул у багатоборстві та здобула ще одну золоту медаль у командних змаганнях. Вона також отримала другу золоту медаль у вільних вправах, срібні медалі – на брусах і на колоді та бронзову медаль в опорному стрибку.

У 1964 році Лариса Латиніна завоювала свою третю золоту медаль у командних змаганнях та здобула срібну медаль у багатоборстві. У фіналах вона отримала срібну медаль в опорному стрибку, бронзові медалі – на різновисоких брусах і на колоді та втретє поспіль перемогла у вільних вправах. Латиніна завершила свою спортивну кар'єру, вигравши по шість медалей на кожних із трьох Олімпіад, у яких брала участь [8].

Суперницею Латиніної була Вера Чаславська – одна з найвідоміших гімнасток в історії, яка вперше заявила про себе на міжнародній арені й зробила прорив саме на Олімпійських іграх 1964 року в Токіо: це були її перші Олімпійські ігри, і саме там вона стала найяскравішою зіркою жіночої художньої гімнастики, здобувши за підсумком турніру чотири медалі – три золоті та одну срібну. Вона виграла індивідуальне багатоборство, була першою на опорному стрибку і на брусах/колоді (зокрема балансовій колоді), а також увійшла до складу збірної Чехословаччини, яка посіла друге місце в командному заліку. Ці результати відразу зробили її фавориткою світової гімнастики й заклали основу для подальших спортивних виступів.

Крім спортивної сторони, слід згадати й культурний та політичний контекст її кар'єри: Чаславська виступала в епоху напруженої спортивної конкуренції між країнами соцтабору й Заходом, тож її перемоги в Токіо мали також сильний символічний відтінок для Чехословаччини. Після Токіо Вера залишалася домінуючою фігурою в жіночій гімнастиці, а її наступний Олімпійський успіх у 1968 році лише підкреслив винятковість її таланту й стійкості.

Окрім визначних успіхів, Олімпіада в Токіо породила також гучні скандали. Дон Фрейзер – австралійська плавчиха, легенда спорту в Австралії. З вісьмома олімпійськими медалями, шістьма титулами на Іграх Співдружності та 39 рекордами, включаючи рекорд на 100 метрів вільним стилем, який вона утримувала протягом 15

років, можливо, її найвидатніший момент стався в Токіо в 1964 році. 27 жовтня 1962 року в Мельбурні Фрейзер першою серед жінок подолати 100 м менш ніж за хвилину. В 1964 року в Токіо вона знову виграла 100 м, випередивши свою сильну суперницю з США Шерон Стаудер. Так вона стала першим плавцем, який тричі поспіль переміг в одній і тій же олімпійській дисципліні. Додатково вона здобула срібло у естафеті вільним стилем та стала четвертою на дистанції 400 м.

«Виграти три золоті медалі в одній дисципліні у 1964 році було для мене не лише насолодою, але й велике щастя розділити цю перемогу зі своїми товаришами по олімпійській команді. Це був особливий час», – сказала Фрейзер, повернувшись до Токіо на 50-ту річницю Ігор [3].

Завдяки своїм досягненням Фрейзер була обрана прапороносцем Австралії на церемонії закриття. Коли змагання завершилися, настав час для урочистого святкування. За менш ніж 12 годин до церемонії закриття у неї та її товаришів виник план вивезти додому додатковий сувенір – олімпійський прапор. Після спроби пронести прапори повз Імператорський палац Фрейзер затримала поліція. Але коли дізналися, що це «та сама Дон Фрейзер», її відпустили.

У липні, в інтерв'ю *Daily Telegraph*, тепер уже 83-річна спортсменка розповіла, що наступного дня хтось постукав у двері її готельного номера. Відкривши, вона побачила шістьох поліцейських із квітами та коробкою. *«Коли я відкрила коробку, там був прапор, і вони сказали мені: “Це подарунок від Імператора. Бережи його”»*. Втім, через низку дисциплінарних порушень, Фрейзер отримала 10-річну дискваліфікацію з плавання. Хоча перед Олімпіадою в Мехіко 1968 року заборону зняли, часу на підготовку до четвертих Ігор у неї вже не залишилося.

Та не лише спортивними досягненнями були багаті Олімпійські Ігри в Токіо 1964 року. Впровадження новітніх технологій перенесло на зовсім інший рівень спортивні змагання. Явними нововведеннями був, наприклад, новий міжнародний «візуальний» стандарт, який з'явився завдяки першій скоординованій системі піктограм для видів спорту й сервісів: під художнім керівництвом Масару Кацумі та з графічним дизайном Йошіро Ямашіти було створено набір із 20 спортивних та 39 інформаційних іконок, покликаних працювати поза мовними бар'єрами – підхід, який усі наступні Олімпіади лише розвивали в подальшому.

1 жовтня, за десять днів до початку Олімпійських ігор, розпочав роботу справжній «діамант» олімпійського проекту – японський швидкісний потяг. Шінкансен, найшвидший потяг у світі, долав відстань у 515 кілометрів між Токіо та Осакою приблизно за чотири години [10]. Маршрут потяга пролягав трасою старої лінії Токайдо вздовж тихоокеанського узбережжя, яке часто піддається землетрусам. Нова лінія Токайдо стала найнавантаженишим транспортним коридором у світі, перевершивши навіть той, що з'єднує Нью-Йорк і Вашингтон. Розклад прибуття та відправлення потягів був настільки точним, що люди могли звіряти з ним свої годинники – середня затримка складала всього пів хвилини.

Час і результати тут стали точнішими, ніж будь-коли раніше. Як офіційний хронометрист, Seiko розгорнула близько 1300 одиниць обладнання, у тому числі нові кварцові системи, фотофініш, друкувальні таймери та оптичні тригери; «кристальний хронометр» компанії став еталоном часу Ігор і вивів електронне вимірювання на новий рівень [9]. Менш помітною для глядачів, але теж визначальною інновацією стала комп'ютеризація обробки даних змагань: оргкомітет розгорнув першу в Японії онлайнову інформаційну систему з кількох машин і спільними дисками для резервування й відновлення, що дозволило оперативно формувати протоколи й поширювати результати.

Висновки

Олімпійські ігри 1964 року в Токіо стали важливою віхою у розвитку як світового спорту, так і міжнародних відносин. Вперше проведені на азійському континенті, вони символізували модернізацію Японії, її інтеграцію у світову спільноту та водночас відображали трансформацію самого олімпійського руху. Спортивні результати Ігор 1964 року стали віддзеркаленням глобальних змін у методиці тренувань, спортивній науці та міжнародному змаганні. Вищезазначені досягнення не тільки збагатили олімпійську історію рекордами, але й сформували нову епоху спортивної підготовки, де поєднуються фізична витривалість, технічна досконалість і науково-методичний підхід.

Олімпіада пройшла на високому рівні, було встановлено 77 олімпійських рекордів, 35 з яких перевершували світові. Загалом, у командному заліку першою фінішувала збірна США – 90 (36,26,28) нагород, другими були спортсмени СРСР – 96 (30,31,35), третіми Японії – 29 (16,5,8) нагороди.

Для японців успіх Ігор став джерелом гордості. Світ відкрив нову Японію – вже не ізольовану мілітаристський країну, а мирну демократію, що поступово ставала світовою економічною державою. «Презентація себе світові» реабілітувала країну, забезпечивши їй місце в міжнародній спільноті. Для мешканців столиці олімпійський успіх був подвійно важливим, адже їхнє місто тепер асоціювалося зі столицею найсучасніших технологій. Сукупність цих новацій – від супутникового телебачення, піктограм і електронного хронометражу до швидкісної колії та монорейкового сполучення – перетворила Токіо на еталон для майбутніх Олімпіад і водночас на вітрину післявоєнної модернізації Японії: Ігри не лише віддзеркалили технологічний прогрес країни, а й прискорили його, залишивши тривалу «спадщину інновацій» у глобальному спорті та міському розвитку.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на порівняльний аналіз спадщини Олімпіади 1964 року з Іграми 2020 року в Токіо як двома символічними віхами в історії японського спорту й суспільства. Перспективним є також вивчення впливу Токійської Олімпіади на розвиток жіночого спорту, спортивної дипломатії та міжкультурної комунікації, а також на становлення нових стандартів організації міжнародних змагань у другій половині XX століття.

Список використаних джерел

1. Marathon Shoe History. (2021, August 17). 1964 Abebe Bikila – The First Endorsement? Retrieved from <https://www.marathonshoehistory.com/1964-abebe-bikila/>
2. EBSCO Information Services. (2024). Abebe Bikila. EBSCO Research Starters: History. Retrieved from <https://www.ebsco.com/research-starters/history/abebe-bikila>
3. International Olympic Committee. (n.d.). Dawn Fraser. Olympics.com. Retrieved from <https://www.olympics.com/en/athletes/dawn-fraser>
4. Sports Reference. (2016). Don Schollander. Internet Archive: Wayback Machine. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20161203225532/http://www.sports-reference.com/olympics/athletes/sc/don-schollander-1.html>
5. International Olympic Committee. (n.d.). Tokyo 1964 Summer Olympics – Judo, Volleyball. Retrieved from <https://olympics.com/en/olympic-games/tokyo-1964>
6. Iwona, M. (2013). Remembering the Oriental Witches: Sports, Gender and Shōwa Nostalgia in the NHK Narratives of the Tokyo Olympics. *Social Science Japan Journal*, 16(2), 235–250. <https://doi.org/10.1093/ssjj/jyt012>
7. Macnaughtan, H. (2020). From the Witches of the Orient to the Blossoming Sevens: Volleyball and Rugby at the Tokyo Olympics. *Asia-Pacific Journal*, 18(4), e15.
8. National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute.” (n.d.). Larysa Latynina. Retrieved from <https://kpi.ua/en/latynina>
9. Seiko Watch Corporation. (2014). Seiko and the 1964 Tokyo Olympics. Retrieved from https://museum.seiko.co.jp/en/seiko_history/milestone/milestone_01/

10. Tagsold, C. (2010). Modernity, space and national representation at the Tokyo Olympics 1964. *Urban History*, 37(2), 289–300.
<https://doi.org/10.1017/S0963926810000182>
11. U.S. Olympic & Paralympic Museum. (n.d.). *Billy Mills*. Retrieved from <https://usopm.org/billy-mills/>
12. Whiting, R. (2020). The 1964 Olympics. *Asia-Pacific Journal*, 18(4), e12.
13. City of Kaizuka. (n.d.). 日紡貝塚チームの誕生 [Поява команди Східних Відьом]. Retrieved from https://www.city.kaizuka.lg.jp/kakuka/kyoiku/shakaitaiiku/menu/toyonomajo_history/tanjou.html